

Подальші перспективи дослідження проблеми готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності в закладах освіти мають бути спрямовані на пошуки шляхів оптимізації індивідуально-професійного розвитку майбутніх практичних психологів у період їх навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акмеология: методология, методы и технологии : матер. науч. сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой / под общ. ред. А.А. Деркача. – М. : РАГС, 1998. – 230 с.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика : [учеб. пособие] / А.Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпрес, 1997. – 216 с.
3. Деркач А.А. Акмеология : [учеб. пособие] / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
4. Немов Р.С. Основы психологического консультирования / Р.С. Немов. – М. : Владос, 1999. – 528 с.

5. Основы практической психологии / В. Панок, Н. Чепелева, Т. Титаренко. – К. : Либідь, 2001. – 534 с.

6. Рабочая книга практического психолога : [пособие для спец-тов, работающих с персоналом] / под ред. А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Л.Г. Лаптева. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 640 с.

7. Рибалка В.В. Психологічна культура особистості у професійній підготовці та діяльності практичного психолога / В.В. Рибалка // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 29–32.

8. Чепелева Н.В. Діалогічно-орієнтований підхід до системи підготовки практичних психологів / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. – Тернопіль, 1996. – С. 29–31.

9. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія : зб. наук. праць. – Вип. 3. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41.

УДК 371.134+159.9(07)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИС СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ

Якимчук І.П., к. психол. н., доцент кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано проблеми формування професійних рис студентів-психологів у період навчання. Розглянуто професійно важливі риси психологів та надано їх характеристику.

Ключові слова: професійний, компетентність, особистісні риси, професійні навички, особистість, спілкування.

В статье проанализированы проблемы формирования профессиональных качеств студентов-психологов в период обучения. Рассмотрены профессионально важные качества психологов и подана их характеристика.

Ключевые слова: профессиональный, компетентность, личностные качества, профессиональные навыки, личность, общение.

Yakimchuk I.P. FORMATION OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGISTS FIG STUDENTS DURING STUDY

The article analyzes the problem of formation of professional psychologists Fig students during training. Considered professional qualities of psychologists and filed their characteristics.

Key words: professional, competence, personality traits, skills, personality, communication.

Постановка проблеми. В умовах трансформації сучасної вітчизняної системи освіти в напрямі її гуманізації, зростання вимог до творчого потенціалу особистості, розроблення й упровадження нових інформатичних і психолого-педагогічних технологій навчання, у тому числі й у галузі підготовки майбутніх суб'єктів професійної психологічної діяльності, наукове обґрунтування професійної самосвідомості май-

бутніх психологів перетворюється на одну з найбільш актуальних проблем. Досконале оволодіння майбутніми психологами своїми професійними знаннями й навичками стає запорукою задоволення як широкого кола соціальних проблем, так і тих, що безпосередньо пов'язуються з актуалізацією суб'єктної активності особистості. Тому завдання вищих навчальних закладів вбачається в тому, щоб забезпечити

майбутніх психологів необхідними умовами для активізації розвитку професійної «Я-концепції». Наявна система підготовки практичних психологів орієнтується переважно на оволодіння студентами певною системою теоретичних знань, засвоєння зовнішніх вимог, спеціальних умінь і технік. Однак специфіка професії, її спрямованість насамперед на надання психологічної допомоги іншим передбачає, що основним інструментом роботи психолога, крім тестів, спеціальних методик та іншого, має виступати його власна особистість, самооцінка, цінності, образ себе й навколишнього світу тощо. Проблема підготовки практичних психологів набула сьогодні особливого значення у зв'язку з великим соціальним замовленням на цю спеціальність та різними формами їхньої підготовки.

Постановка завдання. Мета статті – визначити психологічні чинники формування професійних рис студентів-психологів у період навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професія психолога відноситься до так званої «соціономічної» групи професій (орієнтованої на суспільні проблеми, проблеми соціалізації особистості) та передбачає спілкування з різними людьми. Отже, психологу потрібно формувати в собі готовність «розуміти» різних людей, орієнтуватися в різних способах їх життєдіяльності, а також уміння орієнтуватися в різних видах професійної праці. Це важливо тому, що багато людей реалізують себе саме в трудовій діяльності, а завданням психолога часто є допомога в повноцінній особистісній самореалізації в головній справі життя.

Найважливіша якість діяльності психолога – професійна компетентність, яка включає професійні знання, уміння, навички, здібності.

До характеристик професійної компетентності також відносять діапазон професійних можливостей, досконале володіння інструментарієм, прийомами й технологіями професійної діяльності. Професійна компетентність психолога проявляється у творчому характері його діяльності, в активному пошуку новаторських підходів та інноваційних технологій, особистій ініціативі, професійній комунікативності та професійній культурі [6].

Автори досліджень, які порушують проблему необхідних особистісних рис практичного психолога, виділяють такі, як професійна рефлексія, здатність до самоуправління, «конгруентність», професійна компетентність тощо [2].

На розвиток професіоналізму психологів особливо впливає особистісний роз-

виток. Ланкою, що сполучає особистість і діяльність, є професійна самосвідомість, яка дозволяє в процесі свого формування досягати оптимального результату, як в особистісному зростанні, так і в професійній діяльності [2].

Існує багато досліджень, які порушують проблему необхідних особистісних рис практичного психолога (В. Панок, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Чепелева, Є. Чорний та інші автори).

І. Андрійчук досліджувала проблему формування позитивної «Я-концепції» в процесі професійної підготовки психологів. Модель особистості психолога включає в себе важливі особистісні риси та якості, які вона об'єднує в поняття позитивна «Я-концепція», показниками якої є адекватність і сталість самооцінки, високий рівень самоповаги, домінування інтернальних тенденцій локусу контролю, відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем та особистої тривожності.

З. Становських проводив дослідження динаміки уявлень про себе та образу «Я-професіонал» у процесі професійного становлення психологів. У результаті він з'ясував, що образ професіонала із часом навчання у вищому навчальному закладі стає менш ідеалізованим, більш диференційованим та структурованим. Згідно з гіпотезою вченого, кожний процес професійного навчання повинен містити можливість актуалізації кризи ідентичності.

Згідно з концепцією Є. Чорного, справжня професійна ідентичність характеризується автентичною заглибленістю в професійну самореалізацію. Тому основне завдання професійної підготовки психологів він вбачає в актуалізації професійної рефлексії на професійну ідентичність.

Однак щоб формувати на науковому рівні повноцінну особистість психолога, цих досліджень не достатньо. Потрібне виокремлення в структурі самосвідомості особистості окремої інстанції, яка відповідає за реалізацію професійного шляху особистості тому, що процес професійного становлення – це досить тривалий процес, який не починається й не закінчується в межах навчального закладу. Н. Чепелева назвала цю інстанцію професійною самосвідомістю та визначила її структуру: наявність професійних значень (тезаурусу) та професійних смислів (особистісне професійне знання, професійне ставлення до клієнта, професійні ідеали, норми й цінності, смислоутворюючі мотиви професійної діяльності).

До складу професійної самосвідомості включають також професійну «Я-кон-

цепцію». А. Реан подає таке визначення: професійна «Я-концепція» – це уявлення особистості про себе як професіонала. У зв'язку із цим можемо виділити такі етапи формування професійного «Я-образу» в майбутніх психологів:

1. Формування в майбутніх психологів ідеальної моделі «Я-професіонал».

2. Актуалізація особистісної рефлексії на порівняння реального й ідеального образів «Я-професіонал».

3. Стимуляція особистісного зростання майбутніх психологів для досягнення ідеального образу «Я-професіонал».

До складу професійної самосвідомості належить також професійна Я-концепція психолога, що є уявленням особистості про себе як психолога та складається з ідеального образу «Я - професіонал», реального образу «Я», дзеркального «Я» та професійної самооцінки.

Психолог повинен бути різнобічно підготовленим спеціалістом. Тому його професійна ерудиція включає в себе не лише знання психології, а й певну сукупність знань у галузі філософії, історії, культурології, педагогіки, економіки, соціології, політології, права, фізіології, фізичної культури, математики та інформатики, концепцій сучасного природознавства.

Виходячи з різних досліджень, можна виділити якості, необхідні психологу для роботи з дітьми, а саме: доброзичливість і чуйність; знання особливостей психології дітей, відчуття їх потреб та інтересів; високий рівень інтелектуального розвитку; широке коло інтересів та умінь; активний характер; почуття гумору; умінь проявляти гнучкість, бути готовим до перегляду своїх поглядів і постійного самовдосконалення; творчий, можливо, нетрадиційний особистий світогляд; гарне здоров'я та життєстійкість; готовність до подальшого здобуття спеціальних знань [3]. Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання для виконання своїх обов'язків (конкретні дії, прийоми, психологічні «техніки»). Психолог повинен володіти такими вміннями:

- а) дослідницькі (гностичні) вміння;
- б) інтерактивно-комунікативні вміння;
- в) діагностичні вміння;
- г) дидактичні вміння;
- д) проектувальні вміння [1, с. 66–67].

Професійні навички – це добре засвоєні, легко й упевнено виконувані дії, які дозволяють психологу ефективно виконувати роботу. Чим більший досвід, тим більше професійних навичок набуває спеціаліст.

Велике значення для практичного психолога мають комунікативні якості його особистості (вміння розуміти інших людей і психологічно коректно впливати на них). Психолог повинен уміти працювати з людьми, розбиратися в їх характерах, володіти не лише психологічними знаннями, а й психологічною інтуїцією. Комунікативними якостями психолога, важливими для його професійної діяльності, можна вважати привабливість, комунікативність, тактовність, ввічливість, умінь слухати й розуміти іншу людину. У цілому комплекс цих якостей часто називають «талантом спілкування».

К. Рамуль, наприклад, стверджує, що для кожного вченого, у тому числі й психолога, необхідні такі риси особистості: ентузіазм щодо роботи та її завдань, здатність і схильність до тривалої праці над однією проблемою, дисциплінованість, здатність до критики й самокритики, об'єктивність, умінь встановлювати стосунки з людьми.

Практична психологія вимагає від психолога набагато більше специфічних якостей. Для психолога з практичною орієнтацією притаманні виражена готовність до контактів, загальна інтелектуальність, умінь підтримувати контакти, стійкість до стресів у спілкуванні, умінь контролювати свою поведінку, зберігати емоційний спокій, аттракція (привабливість), емпатія, опора на себе в прийнятті рішень.

Перелік професійно важливих особистісних якостей практичного психолога, за переконанням дослідників, включає такі риси: доброзичливість, відповідальність, оптимізм, організованість, спостережливість, настирливість, терпимість, комунікативність, уважність, тактовність, чуйність, ввічливість, гуманність, об'єктивність, інтелігентність, динамічність, гнучкість поведінки, високий рівень інтелекту, сензитивність, умінь слухати, креативність, уміле володіння невербальними засобами спілкування, відкритість, невимушеність, щирість в емоційних проявах, стійкість до стресів, емоційна стабільність тощо.

Психолог-практик, на відміну від дослідника, є особистістю, яка здатна добре адаптуватися до соціального середовища. Він успішно взаємодіє з людьми та вважає, що їх можна змінити на краще. Розуміючи їх проблеми, він, однак, не завжди звертає увагу на різницю між собою та іншими людьми. Немає успішного психолога без високого інтелекту. Якщо людина усвідомила, що її суб'єктивний світ і світ об'єктивної реальності відрізняються, якщо вона зрозуміла, що немає абсолютно схожих людей, якщо в її свідомості або підсвідомості

живе почуття недостатності своїх знань про суб'єктивний світ інших людей і причини їх поведінки, тоді в неї є шанс стати психологом.

Ядром діяльності практикуючого психолога є спілкування, яке розгортається у вигляді комунікації, інтеракції та перцепції.

Тому талант спілкування є найнеобхіднішою здатністю для професійної реалізації психолога-практика.

У її структурі виділяють такі складові:

- 1) уміння повно й правильно сприймати людину (спостережливість);
- 2) уміння розуміти внутрішні властивості та особливості людини (інтуїція);
- 3) уміння співпереживати (емпатія);
- 4) уміння аналізувати власну поведінку (рефлексія);
- 5) уміння керувати собою та процесом спілкування.

У процесі спілкування з клієнтом психолог, на думку Р. Немова, повинен виявляти такі якості:

1) здатність до емпатії, співпереживання, співчуття. Головною в емпатії є готовність, бажання та здатність людини психологічно відчувати й розуміти іншу людину. Саме завдяки цій якості психолог здатен краще та глибше розуміти клієнта й допомагати йому;

2) відкритість. Як властивість особистості відкритість має декілька проявів. Це готовність психолога бути відкритим як особистість для клієнта (щоправда, не настільки, щоб позиції клієнта й психолога змінилися). Міра відкритості повинна визначатися почуттями клієнта: якщо він вважає психолога відкритою людиною, то не боїться розкриватися перед ним;

3) емпатія супроводжує відкритість, вони практично не можуть існувати одна без одної. Разом вони дозволяють створити атмосферу партнерства між психологом і клієнтом;

4) вияв особистої турботи про клієнта за допомогою співчуття до нього, а також міміки, пантоміміки, жестів, тобто такої зовнішньої поведінки психолога, яка демонструє щире зацікавлення, турботу психолога про клієнта;

5) доброзичливість, емоційно-позитивне ставлення до клієнта, особиста зацікавленість та участь у вирішенні його проблем;

6) особливе місце в практиці психологічної допомоги посідає довіра до клієнта, віра в його здібності й можливість самостійно подолати проблеми. Довіра виявляється також у тому, що психолог готовий розділити думку клієнта та прийняти її, відмовившись від своєї власної, якщо вона виявляється необ'єктивною;

7) уміння обирати й зберігати оптимальну психологічну дистанцію в спілкуванні з клієнтом. Тобто психолог повинен уміти так спілкуватися з клієнтом, щоб зберігати відкритість і довіру. Водночас стосунки психолога й клієнта не повинні бути надміру близькими, інтимними [7, с. 74–75].

Структура професійних здібностей у спілкуванні включає 5 блоків якостей особистості [7, с. 76]:

1. Здатність до повного й правильного сприйняття об'єкта, спостережливість, швидка орієнтація в ситуації.

2. Здатність до розуміння внутрішніх властивостей та особливостей об'єкта, проникнення в його духовний світ, психологічна інтуїція, засновані на глибокій ерудиції й гуманістичних спрямуваннях.

3. Здатність до співчуття, емпатії, доброта, повага до людини, готовність допомогти.

4. Здатність до самоаналізу, інтерес до власної особистості та особистості інших людей.

5. Здатність керувати собою, процесом спілкування, уміння бути уважним, уміння слухати, тактовність, уміння встановлювати контакти, викликати довіру, почуття гумору.

Загальне ставлення до життя та діяльності проявляється в наведених вище значущих для психолога особистісних якостях.

До значущих вольових якостей відносяться наполегливість, настирливість, упевненість, володіння собою, що є необхідним для успішної роботи практичного психолога, психолога-консультанта. Водночас важливо, коли в психолога відсутня надмірна самовпевненість і віра в незаперечність своїх психологічних висновків. Нетактовність психолога проявляється в його схильності приписувати своїй професії виключність і надмірну значущість. Демонстративність поведінки та перебільшення своєї значущості психологом відштовхує клієнта. Психолог повинен мати адекватну самооцінку, розуміти індивідуальні особливості своєї особистості, здібності, сильні й слабкі сторони свого характеру. Кожному психологу потрібно знати міру власної професійної компетентності. Це стимулює до саморозвитку. Необхідно розуміти можливі шляхи й способи компенсації власних особистісних недоліків.

Професійна психологічна освіта, що існує нині, містить два компоненти: теоретичний і практичний. Теоретична підготовка в процесі навчання передбачає оволодіння професійно необхідними знаннями. Виділено три рівні системи професійних знань: загальнопсихологічні, спеціально-психологічні та знання зі спеціалізації. Кожен із рів-

нів передбачає набуття певної суми теоретичних знань і формування практичних навичок, має відрізнятися від інших специфічним способом організації й подання знань.

Основу першого рівня – загальнонаукового – мають становити ті відомості, які накопичила наукова психологія у вигляді наукових фактів, законів, теорій. Такий спосіб організації автор називає аналітично-статистичним. На цьому рівні отримання знань майбутніми психологами сприяє формуванню таких властивостей професійної психологічної свідомості, як теоретичність, гуманітарність, універсальність, здатність до інтерпретації.

Наступний рівень складається із загальних основ практичної психології та науково-методичних основ певного її напрямку. Основним результатом на цьому рівні навчання має стати сформований «психологічний світогляд» майбутнього психолога. Майбутній фахівець повинен формувати в собі психологічне бачення оточуючого світу. Така особистісна характеристика включає в себе знання умов професійної діяльності людини та її психологічних аспектів, занурення в практичну проблематику, орієнтацію на реконструкцію та вирішення психологічних проблем інших людей, уміння аналізувати поведінку інших і робити практично значущі висновки. Цей рівень можна вважати основним у формуванні професійної психологічної свідомості майбутніх фахівців, оскільки набуті в процесі його опанування знання та вміння сприяють розвитку таких властивостей, як інтуїтивність, емпатійність, екзистенційність, толерантність [10].

На третьому – індивідуально-типологічному – рівні знання мають організуватися довкола певної типології життєвих ситуацій особистості з урахуванням сфери її активності та вікових особливостей. Основою навчання тут є життєва ситуація, а результатом – навички й уміння практичної роботи, володіння набором технік, технологій і професійних дій. Реалізація завдань цього рівня можлива за умов включення до навчального плану підготовки фахівців практикумів, тренінгів, практичних занять, на яких відпрацьовуватимуться засвоєні знання [9].

Як відомо, формування змісту освіти відбувається під впливом багатьох факторів. При цьому найбільш помітний вплив спричиняють три фактори. Два з них є досить традиційними, а третій – надбанням останніх. Першим фактором, який впливає на систему професійної підготовки психолога й окремі її складові, є так званий соціаль-

ний запит на професіонала. Другим – наявні методологічні теоретичні й методичні здобутки науки, насамперед психології. Третім фактором слід вважати запит конкретної особистості до системи освіти в цілому та системи професійної освіти зокрема. Слід зазначити, що відокремлення «зони впливу» кожного з наведених факторів на систему професійної підготовки психологів – це досить складне завдання [1].

Висновки. У професійній діяльності психолог не може бути успішним у всьому. Не всі методи й прийоми роботи спрацюють однаково успішно. Не до всіх видів діяльності психолог проявляє однаковий інтерес і схильність. Тому психологу необхідно формувати індивідуальний стиль професійної діяльності з урахуванням своїх індивідуальних особистісних особливостей. Для цього важливо створити професійне психологічне середовище.

Крім того, у межах відповідної спеціалізації психолог повинен володіти низкою поглиблених знань і практичних умінь.

Для успішної роботи психолог повинен постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності. Самоаналіз досвіду роботи й самовдосконалення професійних умінь допомагають психологу досягати більш високих результатів у своїй діяльності.

Отже, провідними психологічними чинниками формування професійних рис студентів-психологів у період навчання є допомога студентам в актуалізації професійної рефлексії та фахове самовизначення, включення в навчальний процес активних методів формування особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка А.М. Психология управления / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Х. : ООО «Фортуна-пресс», 1998. – 464 с.
2. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О.Ф. Бондаренко. – Х. : Фоліо, 1996. – 237 с.
3. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти : [навч.-метод. посібник] / Я.Я. Болюбаш. – К. : ВВП «Компас», 1997. – 64 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
5. Кісарчук З.Г. Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів / З.Г. Кісарчук // Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 176–177.
6. Куненко С.А. Механізми и функции самооценки в структуре Я-концепции подростков / С.А. Куненко. – М., 2004. – 38 с.

7. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : [навч. посібник] / В.П. Кутішенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

8. Осадько О. Страх ситуацій: специфіка психологічної допомоги / О. Осадько // Психолог. – 2004. – № 9. – С. 12-16.

9. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 1998. – Вип. 3. – С. 35-41.

10. Панок В.Г. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики / В.Г. Панок // Пробле-

ми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 18–28.

11. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти) / В.Г. Панок, В.Д. Острова. – К. : Освіта України, 2010. – 230 с.

12. Рибалка В.В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді / В.В. Рибалка // Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : [наук.-метод. посібник]. – К. ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – С. 80–90.